

**ZÁŘICKÝ, Aleš: Rothschildové a ti druzí** aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2005. 200 s.

Před více než půlstoletím vydal americký hospodářský historik a profesor Harvardské univerzity William Miller studii, v níž kriticky hodnotil stav historického výzkumu podnikatelských elit ve Spojených státech a současně předložil vlastní klasifikaci a vnitřní stratifikaci této sociální skupiny na konci 19. a počátku 20. století. V jeho vzorku bylo zastoupeno 190 prezidentů, předsedů správních rad a společníků šestaosmdesáti kapitálově nejsilnějších amerických průmyslových, dopravních, bankovních, pojišťovatelských a investičních společností, přičemž zásadním kritériem Millerovy selekce byla výše kapitálu organizace, který musel převyšovat částku 45 miliónů amerických dolarů. Podobnou strategii zvolil také německý historik Werner E. Mosse při vymezení židovských hospodářských elit v císařském Německu, mezi které zařadil pouze ty osoby, resp. rodiny, jejichž majetek přesáhl na přelomu 19. a 20. století deset, resp. 50 miliónů říšských marek.

Pokud bychom těchto kritérií chtěli využít pro Rakouské Slezsko, byl by prováděný výzkum krátký a shrnutí jeho výsledků značně stručné. Ze soukromých investorů by výše uvedené podmínky splňovali nejspíše jen Rothschildové s Gutmanny, habsbursko-lotrínští arcivévodové Albrecht a Friedrich, hrabata z rodu Larisch-Mönnichů a Wilczeků a berlínský velkopodnikatel Albert Hahn, ze společností pak *Hahnovy závody, a. s., Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Společnost severní dráhy císaře Ferdinanda, Rakouská alpská montánní společnost a Rakouská báňská a hutní společnost*.

Pro středoevropský prostor se proto jako vhodnější jeví klasifikace průmyslových podniků rakouského historika Franze Mathise předložená v práci příznačně nazvané *Big Business in Österreich*. Autor pro zařazení do skupiny „big business“ (velkopodnik) vybral z řady rozlišovacích znaků, jako např. výše kapitálu společnosti, objem a hodnota produkce, organizace managementu apod., jako jediné a rozhodující měřítko početní stav zaměstnanců, který musel alespoň jednou během sledované epochy dosáhnout minimálně jednoho tisíce.

Přesto ani tato stratifikace není zcela ideální a bezproblémová. Vždyť například řada bílských firem specializujících se na výrobu luxusních vlněných látek stavu tisíce zaměstnanců nikdy nedosáhla, a přesto vykazovala vyšší zisky než co do počtu zaměstnanců větší producenti jutowých a lněných tkanin. Diskutabilní je rovněž použití stejných měřítek pro podniky z tak různých průmyslových odvětví jako jsou hutnictví a hornictví na jedné a textilnictví a potravinářství na straně druhé. Ale již s ohledem na budoucí komparaci se nedomnívám, že vytvoření nového klasifikačního klíče by bylo ku prospěchu věci. A tak vzhledem k tomu, že předkládaná publikace s Mathisovým dílem do značné míry koresponduje, pozastavme se nad jejími východisky a strukturou poněkud déle.

Mathis se zabýval pouze velkopodniky sekundárního sektoru, jejichž stav osazenstva, jak bylo uvedeno dříve, přesáhnul v průběhu jejich existence výši jednoho tisíce. Zařazeny ovšem nebyly manufaktury konce 18. a počátku 19. století, které nákladnickým systémem zaměstnávaly v řadě případů mnohem více než jen tisíc dělníků. Mimo sledovanou oblast zůstaly rovněž podniky, které kombinovaly tovární výrobu s využíváním domácí práce, ať již ve fázi úpravy surovin a přípravy polotovaru (např. textilní průmysl) nebo v etapě dokončovacích prací (např. nábytkářský průmysl).

Jelikož cílem Mathisova výzkumu bylo postihnout proces industrializace z mikroekonomických hledisek, tvoří první část publikace několik desítek hesel, v nichž se autor pokusil ve stručnosti nastítnit osudy nejvýznamnějších průmyslových společností působících na teritoriu Rakouska. Ve druhém díle pak byla na základě předchozí excerpce sledována řada kritérií, dle nichž byly jednotlivé podniky stratifikovány podle celé škály rozmanitých hledisek. Vzniknul tak přehledný obraz vypovídající nejen o původu a struktuře kapitálu, jenž stál u zrodu velkopřůmyslu, ale také o jeho tvůrcích, kooperaci, koncentraci apod.

Podobně je koncipovaná také tato publikace, jejíž jádro tvoří „historiogramy“ jednadvaceti firem a společností splňujících Mathisem navržená kritéria přenesená na teritorium Rakouského Slezska. Jako výchozí zdroj informací pro tvorbu hesláře byla využita práce Petra Popelky *Stav a rozmístění průmyslu v rakouském Slezsku na přelomu 19. a 20. století*, v níž autor mj. předložil také přehlednou stratifikaci průmyslových závodů dle stavu osazenstva, přičemž údaje obsažené ve výsledcích sčítání průmyslových závodů habsburského soustátí z roku 1902 doplnil o další data z archivních i tištěných pramenů a sekundární literatury. Jelikož se dalo předpokládat, že průmyslový růst neustal ani v poslední předválečné dekádě, ale naopak se ještě zrychloval, vznikaly nové společnosti, stávající fúzovaly a procházely procesem akcionizace, bylo nezbytné doplnit „Popelkův seznam“ o údaje pro léta 1902–1914. V tomto případě byla práce usnadněna existencí každoročně vydávaného rakousko-uherského *Compassu*, který zejména co se týče bank a velkých dopravních a průmyslových podniků obsahuje značně podrobné informace.

Vybrané podniky pak byly pro větší přehlednost a usnadnění práce s textem rozčleněny do tří skupin podle oblastí, v nichž se podnikatelsky angažovaly. První a současně největší skupinu tvoří společnosti působící v báňském a hutním průmyslu, druhou závody zabývající se výrobou textilu a oděvních doplňků, do třetí pak byly zařazeny firmy z ostatních průmyslových odvětví.

Vlastní text je strukturován chronologicky, tedy od vzniku firmy, resp. událostí, které tomuto okamžiku předcházely, do roku 1914, popř. je-li to pro pochopení některých souvislostí nezbytné, tento mezník překračuje. V případě, že firma měla v některé fázi své existence společný majetkoprávní vývoj s jinou sledovanou společností, či se jejich osudy jinak proplétaly, k čemuž docházelo zejména u těžařských společností ostravsko-karvinského revíru, je v textu obsažen patřičný odkaz na druhý právní subjekt.

Každý „historiogram“ je rovněž na konci opatřen seznamem základní literatury a soupisem archivních fondů obsahujících stěžejní informace o majetkoprávním vývoji firmy ve sledovaném období. V tomto výčtu není uvedena literatura, která reflektuje vývoj jednotlivých průmyslových odvětví z makroekonomických hledisek a dějinami sledovaných podniků se zabývá pouze okrajově nebo vůbec ne. Totéž platí také pro některé tištěné prameny (průmyslové statistiky, kompas, adresáře apod.), jejichž citace by se opakovaly u všech firem, a jsou proto uvedeny pouze v závěrečném seznamu použitých pramenů.

Zařazeny také nebyly biografické pomůcky obsahující informace o jednotlivých účastnících průmyslového podnikání. V tomto případě však byl důvod poněkud odlišný. Vzhledem k tomu, že tato publikace úzce koresponduje s dvěma dalšími projekty, *Encyklopedií podnikatelů Čech, Moravy a Slezska* a *Biografickým slovníkem Slezska a severní Moravy*, a klade si za cíl být s nimi kompatibilní a zároveň tvořit jejich přirozenou nadstavbu, obsahuje jmenný rejstřík u jména podnikatele či manažera odkaz na výše uvedené biografické pomůcky, které mj. obsahují vedle informací o jejich osobním i profesním životě také vyčerpávající přehled literatury.

Závěrečné shrnutí pak poodhaluje nejen zákulisí vzniku a utváření velkopřemyslu v Rakouském Slezsku a jeho aktivní i pasivní aktéry, ale také jeho genezi na dlouhé cestě od malých rodinných firem konce 18. a počátku 19. století k velkým, v řadě případů již nadnárodním, průmyslovým gigantům století dvacátého.